

Τα Θρησκευτικά: προκλήσεις και προσδοκίες στη σημερινή συγκυρία

Βόλος, 12-2-2018

Δρ. Στρατής Ψάλτου

Σύμβουλος Θεολογίας, ΙΕΠ

Από συστάσεως του ελληνικού κράτους το μάθημα των Θρησκευτικών είναι ενταγμένο στον κορμό των μαθημάτων του σχολείου. Από τότε μέχρι σήμερα το μάθημα έχει αλλάξει πολλές φορές και περιεχόμενο και ύφος. Οι αλλαγές αυτές θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο ιστορικής έρευνας, η οποία θα τις ενέτασσε κάθε φορά μέσα στο ιστορικό, κοινωνικό και ιδεολογικό πλαίσιο, στο οποίο συνέβησαν (Συλλογικός Τόμος 2005, 2013).

Αφήνω στην άκρη μια τέτοια ανάλυση, καθώς εκείνο στο οποίο θέλω να εστιάσω το ενδιαφέρον μου είναι η παρούσα αλλαγή, η οποία έχει εγκαινιαστεί με το νέο ΠΣ των Θρησκευτικών, όπως αυτό αποφασίστηκε το 2016 και τροποποιήθηκε και ισχύει από το 2017. Προκειμένου να κατανοηθεί το νόημα αυτής της αλλαγής, είναι ανάγκη να αναδείξουμε τις προκλήσεις, στις οποίες επιχειρεί αυτή να ανταποκριθεί. Αν αναδειχθούν σωστά αυτές οι προκλήσεις, θα έχουμε και το μέτρο με το οποίο θα μπορούσαμε να κρίνουμε και να αξιολογήσουμε αυτή την αλλαγή.

Θα επιχειρήσω να αναδείξω την αίσθηση αυτών των προσκλήσεων, προσεγγίζοντας αρχικώς τα κοινωνικά και ιστορικά δεδομένα, για να προχωρήσω στη συνέχεια στα υπαρξιακά δεδομένα, ώστε να φτάσω τελικώς να υποστηρίξω ότι η πρόκληση, στην οποία καλείται να ανταποκριθεί το μάθημα των Θρησκευτικών, δεν είναι άλλη από εκείνη που μας απευθύνεται από την ίδια την ουσία της Θεολογίας.

Προσεγγίζοντας τα κοινωνικά και ιστορικά δεδομένα, διαπιστώνεται ότι αυτά σήμερα χαρακτηρίζονται κυρίως από τον αναλυτικό όρο της «ετερότητα» ή της «πολιτισμικής ποικιλομορφίας» (Geertz, 2009). Ωστόσο, αν θέλαμε να είμαστε ακριβείς, η πρόκληση αυτή δεν είναι τωρινή. Μέσα στην ιστορία οι διάφοροι πολιτισμοί συνεχώς έρχονται σε συνάντηση. Η ιδέα της απόλυτης στεγανότητας ενός πολιτισμού δεν αποτελεί παρά μια φαντασίωση, η οποία μπορεί να προσφέρει ενός είδους απόλαυση σε εκείνους που τη φαντασιώνονται, ωστόσο δεν τους βοηθά να κατανοήσουν αυτό που πραγματικά συμβαίνει. Αν η ιδέα της απόλυτης στεγανότητας αποτελεί μία φαντασίωση, για παράδειγμα, σε σχέση με την ελληνιστική ή την ρωμαϊκή εποχή, μπορούμε να

κατανοήσουμε το μέγεθος αυτής της φαντασίωσης σε σχέση με τη σύγχρονη εποχή της χρήσης της τηλεόρασης, του διαδικτύου, των μέσων παγκόσμιας κοινωνικής δικτύωσης, της αυξημένης κινητικότητας ανθρώπων και της ύπαρξης μιας παγκόσμιας οικονομικής αγοράς, μέσα στην οποία διακινούνται χωρίς περιορισμούς κεφάλαια και προϊόντα (Appadurai, 2014).

Προς την κατεύθυνση της αναγνώρισης της ύπαρξης της πολιτισμικής ποικιλομορφίας έχουν κινηθεί με υπομνήματά τους και οι δύο Θεολογικές Σχολές.

Η Θεολογική Σχολή Αθηνών σημειώνει σε υπόμνημά της ότι είναι ανάγκη «να αναβαθμιστεί ακόμη περισσότερο το μάθημα των Θρησκευτικών, να εμπλουτιστούν τα αναλυτικά σχολικά προγράμματα με θέματα κοινωνικής ηθικής ή ιστορίας των θρησκευμάτων, τα οποία θα μπορούν να παρακολουθούν οι μαθητές στο σύνολό τους ανεξαρτήτως θρησκείας ή ομολογίας» (Θεολογική Σχολή, ΕΚΠΑ, 2008). Σε αντίστοιχο υπόμνημα του το Τμήμα Θεολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης θεωρεί απαραίτητη την αναβάθμιση του μαθήματος, το οποίο έχοντας «ως κέντρο τη σπουδή της Ορθόδοξης Παράδοσης», πρέπει «[να] προσεγγίζει άλλες χριστιανικές παραδόσεις, θρησκείες και φιλοσοφικές αντιλήψεις και, υπερβαίνοντας τη μονοφωνία, [να] ενθαρρύνει τον πνευματικό προβληματισμό, τον διάλογο και την κριτική σκέψη, [να] επιδιώκει να αναδείξει τον διαπολιτισμικό χαρακτήρα των θρησκειών, [να] καλλιεργεί την κοινωνική ευαισθησία των μαθητών» (Τμήμα Θεολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2016).

Μέσα σε αυτό το πνεύμα και αφήνοντας στην άκρη τις φαντασιώσεις περί της στεγανότητας, το ερώτημα που τίθεται πώς μπορούμε να σκεφτούμε αυτή τη σχέση μας με την ετερότητα; Εκείνο που θέλω να υποστηρίξω είναι ότι ο τρόπος με τον οποίο μπορούμε να σκεφτούμε τη σχέση μας με την ετερότητα καθορίζεται από τον τρόπο με τον οποίο μπορούμε να σκεφτούμε τη σχέση με τον εαυτό μας. Έτσι, από μία κατανόηση των προκλήσεων με βάση τα σύγχρονα κοινωνικά και ιστορικά δεδομένα, στα οποία οφείλει να ανταποκριθεί το μάθημα των θρησκευτικών, περνάμε σε μία κατανόηση αυτών των προκλήσεων με βάση τα βαθύτερα υπαρξιακά δεδομένα και την ουσία της θεολογίας.

Τα ερωτήματα που μπορούν να διατυπωθούν σε αυτό το σημείο είναι τα εξής: α) είμαστε σε θέση να μπορέσουμε να δούμε τον εαυτό μας, να λογοδοτήσουμε γι' αυτόν, όπως θα έλεγε η Judith Butler (2009); β) είμαστε σε θέση να δούμε ότι ο εαυτός μας είναι το πεδίο ενός «αόρατου πολέμου», όπως θα έλεγε ο Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης; γ) είμαστε σε θέση να αναγνωρίσουμε την ταυτότητα του εχθρού μέσα στο πεδίο αυτού του αόρατου πολέμου και να διακρίνουμε τους άπειρους τρόπους με τους οποίους αυτός μηχανεύεται την αιχμαλωσία μας; δ) είμαστε σε θέση να αναγνωρίσουμε ότι ο εχθρός

αυτός είναι τόσο δικός μας όσο και του εκάστοτε άλλου, καθώς η ύπαρξη του διέπει την πολιτισμική ποικιλομορφία;

Στον βαθμό που μπορούμε να αναλάβουμε αυτόν τον αγώνα, στον βαθμό που αυτός δεν χάνεται μέσα σε βιομέριμνες, όπως θα έλεγε ο Heidegger (1998), μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η συγκρότηση του εαυτού μας είναι συνυφασμένη με μία θεμελιώδη φαντασίωση κυριαρχίας και παντοδυναμίας, η οποία συνιστά τον έσχατο εχθρό του αόρατου πολέμου που διεξάγεται μέσα μας. Στη βιβλική γλώσσα το όνομα αυτής της φαντασίωσης είναι «προπατορικό αμάρτημα». Στη γλώσσα της ψυχανάλυσης «ναρκισσισμός» (Freud, 1989; Lacan, 1982). Η ουσία της θεολογίας συνίσταται στην κατανόηση της ύπαρξης αυτού εχθρού και στον αγώνα της εξόδου από τη σκιά της αιχμαλωσίας του.

Επομένως, η έσχατη πρόκληση στην οποία όφειλε και οφείλει να ανταποκριθεί το μάθημα των Θρησκευτικών, αλλά και γενικότερα η παιδεία του ανθρώπου, είναι να μας κάνει να συνειδητοποιήσουμε την ύπαρξη αυτού του εχθρού και να μας βοηθήσει σ' έναν αγώνα εξόδου από την αιχμαλωσία του. Μέσα από αυτό το πρίσμα θα επιχειρήσω μία ανάγνωση των βασικών χαρακτηριστικών της παρούσης μεταρρύθμισης των Θρησκευτικών τόσο ως προς την μέθοδο που προτείνει όσο και ως προς το περιεχόμενό της.

Ως προς τη μέθοδο εγκαταλείπεται το δασκαλοκεντρικό μοντέλο εκπαίδευσης. Ο δάσκαλος με το νέο Πρόγραμμα Σπουδών καλείται να λειτουργήσει περισσότερο ως συντονιστής, διάκονος, δραστηριοτήτων μέσα στο πλαίσιο της βιωματικής ή διερευνητικής μεθόδου, παρά ως *ex cathedra* αυθεντία. Η επιτυχής συμμετοχή τόσο του δασκάλου όσο και των μαθητών σε τέτοιου είδους δραστηριότητες αποτελεί τον δείκτη της εξοικείωσης τους με πρακτικές, οι οποίες αφήνουν πίσω τους τον κάθε είδους ναρκισσισμό και επιχειρούν τη ψυχική διάνοιξή τους.

Ως προς το περιεχόμενο εγκαταλείπεται η παλιά κατανομή της ύλης, η οποία είχε στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο έναν γραμμικό χαρακτήρα (Παλαιά και Καινή Διαθήκη, Εκκλησιαστική Ιστορία) και στο Λύκειο μια κατανομή σύμφωνα με τους δύο κλάδους, πρακτικό και συστηματικό, της Θεολογίας. Γιατί έγινε αυτό; Μπορεί η κατ' αυτόν τον τρόπο κατανομή να επέτρεπε μία περιγραφή των σχετικών αφηγήσεων και διδασκαλιών, ωστόσο δεν επέτρεπε την ένταξη τους στο πλαίσιο μιας διερευνητικής και κριτικής συζήτησης εκ μέρους των μαθητών. Με την παρούσα νέα θεματική κατανομή επιχειρείται ακριβώς αυτό. Η ένταξη των διαφόρων στοιχείων της προηγούμενης ύλης μέσα στη νέα θεματική κατανομή επιτρέπει την κριτική, διερευνητική συζήτησή τους. Με άλλα λόγια, επιτρέπει την προσέγγιση της ιστορικής πορείας του Ευαγγελίου, αλλά και άλλων αντιλήψεων ή

παραδόσεων, μ' ένα τρόπο κριτικό τρόπο ως προς το θεμελιώδες ζήτημα της αιχμαλωσίας του ανθρώπου και του αιτήματος της εξόδου του από αυτή την αιχμαλωσία.

Προκειμένου να διευκολυνθεί η διαδικασία των παραδόσεων σύμφωνα με το νέο Πρόγραμμα Σπουδών μία ομάδα συναδέλφων εργάστηκε μέσα σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα εντός του 2017 και χωρίς ανταμοιβή, παράγοντας ένα σημαντικό έργο, το οποίο αποτυπώνεται στους φακέλους των θρησκευτικών. Θα ήταν σφάλμα αυτό το υλικό, το οποίο είναι κυρίως κείμενα, να χρησιμοποιηθεί από τους εκπαιδευτικούς με τον προηγούμενο τρόπο, δηλαδή να παραδίδεται στους μαθητές με τον τρόπο που παραδινόταν μέχρι πριν από δύο χρόνια η ύλη των Θρησκευτικών, και να μην αποτελέσει υλικό για δραστηριότητες στο πλαίσιο της διερευνητικής μεθόδου.

Ασφαλώς, το εγχείρημα αυτό γεννά αρκετές απορίες:

- Για παράδειγμα, ως προς τη μέθοδο υπάρχουν απορίες σχετικά με τον τρόπο που πρέπει να εφαρμοστεί, ώστε να αξιολογηθεί με αυτή τη μέθοδο ο μαθητής. Έχουν δοθεί απαντήσεις σε αυτό το ερώτημα, που δεν είναι της παρούσης να αναπτύξω.
- Επίσης, ως προς το περιεχόμενο υπάρχουν απορίες σχετικά με το αν η καινούργια θεματική κατανομή ευνοεί μία τάση προς τον σχετικισμό και τον συγκρητισμό. Με βάση αυτά που προαναφέραμε, θεωρούμε ότι έγινε φανερό ότι η ανακατανομή δεν έγινε με σκοπό να ευνοήσει κάποιον σχετικισμό, αλλά αντιθέτως να ενισχύσει την κριτική στο όνομα της αλήθειας, έναντι της οποίας είμαστε υπεύθυνοι τόσο εμείς όσο και οι άλλοι.
- Τέλος, μπορούν να τεθούν αρκετά ζητήματα ως προς τους φακέλους. Ενδεχομένως, σχετικά με την δυσκολία ή όχι κάποιων κειμένων που υπάρχουν σε αυτούς ή σε σχέση με τις προτεινόμενες δραστηριότητες. Οι παρατηρήσεις σχετικά με το υλικό των φακέλων θα είναι πολύτιμες και θα βοηθήσουν τις συγγραφικές ομάδες των βιβλίων, οι οποίες θα συγκροτηθούν, ώστε να δουν το υλικό, το οποίο απαραίτητως θα πρέπει να διατηρήσουν κι εκείνο που θα πρέπει να διορθώσουν ή να αντικαταστήσουν.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο γίνεται φανερό ότι οι δημιουργικές απορίες είναι ευπρόσδεκτες. Εκείνο το οποίο δεν βοηθάει είναι να αφήνονται οι απορίες αυτές να μετατρέπονται σε αγκάθια, τα οποία εγκλωβίζουν τους φορείς τους στο σύνδρομο του σκαντζόχοιρου. Με βάση αυτά που είπαμε πριν, αυτά τα συμπτώματα δεν έχουν σχέση με την ουσία της Θεολογίας, αλλά με την άρνησή της. Τέτοιου είδους σύμπτωμα είναι, για παράδειγμα, η απόπειρα επιστροφής των φακέλων του μαθήματος. Ωστόσο, η έκτασή της

κινήθηκε ελάχιστα ποσοστά. Η πλειονότητα των εκπαιδευτικών και των μαθητών έχει αγκαλιάσει τη μεταρρύθμιση.

Στον νόμο 590/1977 (Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας της Ελλάδος), άρθρο 9 παράγραφος 5, αναφέρεται ότι "(η Διαρκής Ιερά Σύνοδος) παρακολουθεί το δογματικόν περιεχόμενο των δια τα σχολεία της Στοιχειώδους και Μέσης Εκπαιδεύσεως προοριζομένων διδακτικών βιβλίων του μαθήματος των Θρησκευτικών". Αυτό σημαίνει ότι η Διαρκής Ιερά Σύνοδος έχει την αρμοδιότητα να εκφράζει τη γνώμη της σχετικά με το περιεχόμενο αυτών των βιβλίων. Με βάση το αναφερθέν νομοθετικό πλαίσιο το ΙΕΠ, ως αρμόδιος συμβουλευτικός και γνωμοδοτικός φορέας του Υπουργείου Παιδείας, κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων ετών έχει συζητήσει και διαβουλευτεί με αντιπροσωπεία της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος σε σχέση με τα νέα Προγράμματα Σπουδών στα Θρησκευτικά. Η έκβαση αυτού του διαλόγου ήταν θετική. Αυτό επιβεβαιώνονται από το γεγονός ότι για τα νέα αναθεωρημένα Προγράμματα Σπουδών των Θρησκευτικών (ΦΕΚ 2104/19.06.2017 και 2105/19.06.2017), ο Μητροπολίτης Ύδρας, Σπετσών και Αιγίνης κ. Εφραίμ, ως εκπρόσωπος της επιτροπής της Εκκλησίας της Ελλάδος που συμμετείχε στον διάλογο, σημείωσε στην Εισήγησή του ενώπιον της Έκτακτης Συνόδου της Ιεραρχίας (27.6.2017) ότι «Ο Ορθόδοξος Προσανατολισμός αυτού [του μαθήματος των θρησκευτικών] καταδεικνύεται, κατά την γνώμη μας, και μετά τις γενόμενες αλλαγές και τροποποιήσεις τόσον στο Πρόγραμμα Σπουδών, όσον και κυρίως στους Φακέλους Μαθητού", όπως επίσης σημείωσε ότι «ο διάλογος με το διαφορετικό δεν μπορεί να απουσιάζει από το Μάθημα των Θρησκευτικών σε μια κοινωνία που βιώνει τον πλουραλισμό».

Το πνεύμα του καλοπροαίρετου διαλόγου μεταξύ των εμπλεκόμενων στην παρούσα μεταρρύθμιση του μαθήματος των Θρησκευτικών (θεσμικών εκπροσώπων της Πολιτείας και της Εκκλησίας και εκπαιδευτικών) είναι ανάγκη να διαιωνιστεί, προκειμένου να συζητηθούν οι απορίες που γεννώνται, να διευκρινιστούν ή να διορθωθούν τα σημεία που προβληματίζουν, ώστε έτσι σε τελευταία ανάλυση να κατορθώσουμε να ανταποκριθούμε στο βαθύτερο αίτημα που θέτει η ίδια η ουσία της Θεολογίας μέσα στη σημερινή συγκυρία.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Appadurai, Arjun. 2014. *Νεωτερικότητα χωρίς σύνορα*, μετάφραση Κώστας Αθανασίου. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

- Butler, Judith. 2009. *Λογοδοτώντας για τον εαυτό*, μετάφραση Μιχάλης Λαλιώτης. Αθήνα: Εκκρεμές.
- Freud, Sigmund. 1989. *The Freud Reader*. New York: W.W. Norton & Company, Inc.
- Geertz, Clifford. 2009. *Διαθέσιμο Φως: ανθρωπολογικοί στοχασμοί για φιλοσοφικά θέματα*, μετάφραση Πελαγία Μαρκέτου. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Heidegger, Martin. 1998. *Είναι και Χρόνος*, τόμος Α', μετάφραση Γιάννης Τζαβάρας. Αθήνα: Δωδώνη.
- Lacan, Jacques. 1982. *Οι τέσσερις θεμελιακές έννοιες της ψυχανάλυσης, Το Σεμινάριο XI*, ελληνική μετάφραση Ανδρομάχη Σκαρπαλέζου. Αθήνα: Κέδρος.
- Συλλογικός Τόμος. 2005. *Τα θρησκευτικά ως μάθημα ταυτότητας και πολιτισμού: εισηγήσεις Σεμιναρίου της Διακοινοβουλευτικής Συνέλευσης της Ορθοδοξίας σε συνεργασία με το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και την Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών της Ιεράς Μητροπόλεως Δημητριάδος, Βόλος 15-17 Μαΐου 2004*. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.
- Συλλογικός Τόμος. 2013. *Τα Θρησκευτικά στο σύγχρονο σχολείο: ο διάλογος και η κριτική για το νέο Πιλοτικό Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου*, επιμ. Στ. Γιαγκάζογλου, Α. Νευροκοπλής, Γ. Στριλιγκάς. Αθήνα: Αρμός.